

UŽIMTUMĄ LEMIANČIŲ MIKROEKONOMINIŲ IR MAKROEKONOMINIŲ VEIKSNIŲ MODELIS

Sandra Jakštienė

*Kauno technologijos universiteto Panevėžio institutas, Nemuno g. 33, LT-37164 Panevėžys, Lietuva
sandra.jakstiene@ktu.lt*

Anotacija

Straipsnyje gilinamasi į užimtumą lemiančius mikroekonominis ir makroekonominis veiksnis, pagal kuriuos suformuotas užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų modelis. Naudojama Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų šioje srityje atliktų darbų sisteminė ir loginė analizė. Tyrimo rezultatams pagrįsti straipsnio pradžioje išryškinama užimtumo ir jo veiksnų sąveika, akcentuojami ir klasifikuojami užimtumą lemiantys veiksniai. Apibendrinus teorinių ir empirinių tyrimų rezultatus, straipsnyje pateikiamas užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų teorinis modelis, kurį galima pritaikyti tyrinėjant skirtingų mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų poveikį įvairių darbo rinkos segmentų užimtumui.

Pagrindiniai žodžiai: užimtumas, mikroekonominiai veiksniai, makroekonominiai veiksniai, modelis.

Įvadas

Tyrimo aktualumas ir mokslinė problematika.

Atliekant ekonominio pobūdžio tyrimus, svarbu ne tik klasifikuoti veiksnis, bet ir išskirti lemiamus mikroekonominis ir makroekonominis veiksnis, kurie daro galbūt didžiausią poveikį asmenų užimtumui.

Moksliniais tyrimais patvirtinama užimtumo ir mikroekonominių bei makroekonominių veiksnų priklausomybė, o šių veiksnų įtaka darbo rinkos segmentų atžvilgiu gali būti skirtinga. Tik žinant veiksnis, darančius poveikį užimtumui, įmanoma formuoti sprendimus dėl užimtumo didinimo galimybių. Todėl galima teigti, kad mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų poveikio užimtumui vertinimas turėtų prasidėti nuo užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų nustatymo.

Atskleisti mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų ir užimtumo sąveiką, suklasifikuoti šiuos veiksnis ir suformuoti užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų teorinį modelį yra svarbiausi dalykai, kurių siekiama šiais tyrimais. Tokį pasirinkimą lėmė veiksnų įvairovė ir jų klasifikavimo sistemos nebuvimas. Dėl šios priežasties sunku nustatyti užimtumą

lemiančius mikroekonominis ir makroekonominis veiksnis. Visa tai patvirtina nagrinėjamo objekto problemišumą.

Mokslinę šio straipsnio problemą galima suformuluoti keliant tokį probleminį klausimą: *kokios prielaidos suponuoja užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų modelio formavimo poreikį?*

Problemai spręsti atlikta mokslinės literatūros analizė leido pagrįsti iškeltą probleminį klausimą, teigiant, kad mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų ir užimtumo sąveikos tyrimai yra aktualūs ir tarp Lietuvos, ir tarp užsienio šalių mokslininkų ir tyrėjų. Vieni mokslininkai išskiria su įmonės veikla ir asmeniu susijusius veiksnis (Amabile, 1996; Schultz, 1998; Barro, Sala-i-Martin, 1999; Brockmann, Clarke, Winch, 2011; Burgoyne, 1988; Matuzienė, Petukienė, Talijūnaitė, 2004; Lakatos, 2006; Jucevičius, Jucevičius, Kriaučionienė, Šajeva, 2006; Mulder, 2007; Okunevičiūtė-Neveauskienė, Pocius, 2008; Jakubavičius, Jucevičius, Jucevičius, Kriaučionienė, Keršys, 2008; Jakubavičius, Vilys, 2008; Adelman, 2009; Sultana, 2009; Chlivickas, Papšienė, 2009; Ervasti, Venetoklis, 2010; Zhang, 2011). Kiti mokslininkai išskiria veiksnis, susijusius su išorine aplinka (Hoffmann, 2001; Samuolis, 2001; Pocius, Okunevičiūtė-Neveauskienė, 2001; Striaukienė, Tamosiūnas, 2003; Martinkus, Beržinskienė, 2005; Bauder, 2006; Medaiskis, Biliūnaitė, Dobrovolskas, Misiūnas, Poškutė, 2007; Garofalo, Rycx, Vinci, 2008; Kašepov, Sulakšin, Malčinov, 2008; Simanavičienė, Užkurytė, 2009; Laskienė, 2009; Rudytė, Karulaitienė, Reizgevičienė, 2009; Kairienė, Jakštienė, Narbutas, 2009; Sipavičienė, 2009; Walsh, 2010).

Tyrimo naujumas. Šio darbo naujumas grindžiamas detalio užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų analize, sudarančia prielaidas giliau tyrinėti su užimtumu susijusias problemas. Atlikus mokslinės literatūros analizę, nustatytos užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų grupės ir jas sudarantys elementai. Tyrimo rezultatas – užimtumą lemiančių

mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių teorinis modelis.

Tyrimo objektas – užimtumą lemiantys mikroekonominiai ir makroekonominiai veiksniai.

Tyrimo tikslas – suformuoti užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių modelį.

Uždaviniai:

- 1) atskleisti užimtumo ir jo veiksnių sąveiką;
- 2) suklasifikuoti užimtumą lemiančius veiksniai;
- 3) suformuoti užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių modelį.

Tyrimo metodas – Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų darbų sisteminė ir loginė analizė.

Užimtumo ir jo veiksnių sąveika

Atliekant ekonominio pobūdžio tyrimus, svarbu ne tik klasifikuoti veiksniai, bet ir išskirti tuos lemiančius veiksniai, kurie daro galbūt didžiausią poveikį užimtumui. Kaip teigia Bilevičienė ir Bilevičiūtė (2011), užimtumo lygio didinimas yra veiksmingiausia ekonomikos augimo ir socialinės įtraukties į ekonomiką skatinimo priemonė. Pasak tyrėjų, ekonomikos veiksnių rodikliai apibūdina valstybės ekonominę situaciją, o ekonomikos veiksnių rodiklių analizė suteikia galimybę ne tik vertinti šalies ekonominį lygį, bet ir nustatyti šių veiksnių ryšį su darbo rinkos būkle. Efektyviam darbo rinkos funkcionavimui turi įtakos mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių pokyčiai. Svarbūs išoriniai veiksniai – tai ekonominiai pokyčiai. Guščinskienė ir Čiburienė (2008), analizuodamos ekonominius veiksniai ir jų poveikį užimtumui, teigia, kad tai yra šalies ūkio ekonominės plėtros veiksniai, kurie glaudžiai sąveikauja su darbo rinka, o darbo rinka traktuojama kaip svarbus ekonominio augimo veiksnys. Ekonominio augimo tikslas ir yra *vartojimo, užimtumo ir gerovės* kilimo sąveika.

Pripažįstant ekonomikos augimo svarbą visuomenės raidai, pastarųjų dešimtmečių Europos Sąjungos šalių narių socialinės ir darbo rinkos politikos tikslai yra nukreipti į kuo didesnio skaičiaus asmenų dalyvavimo darbo rinkoje skatinimą. Neabejotina, kad darbo jėgos vaidmuo ekonomikoje yra reikšmingas kuriant šalies nacionalinį produktą. Nepanaudojus gebėjimų, įgūdžių, profesinių žinių ir kitų kompetencijų šalies ūkyje, ekonomika patiria nuostolių. Užimtumo didinimas prisideda ne tik prie asmenų gerovės, bet ir prie šalies socialinės bei ekonominės plėtros.

Užimtumo ir veiksnių priklausomybė patvirtinama moksliniais tyrimais. Veiksnių įtaka konkreitiems asmenims gali būti skirtinga. Tik žinant veiksniai, darančius poveikį užimtumui, galima formuoti sprendimus dėl užimtumo didinimo galimybių. Todėl galima teigti, kad mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio užimtumui vertinimas turėtų būti pradėtas nuo užimtumą lemiančių veiksnių nustatymo.

Užimtumą lemiančių veiksnių klasifikavimas

Analizuojant mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių ir užimtumo sąveikos tyrimus, ypač svarbūs su užimtumu siejami veiksniai. Pastaruoju metu, analizuojant gyventojų užimtumą, užimtumo ir jo veiksnių (mikroekonominių ir makroekonominių) svarba akcentuojama vis dažniau.

Mokslininkai šių veiksnių poveikį užimtumui analizuoja įvairiais aspektais, t. y. išskiria įvairius užimtumą lemiančius veiksniai. Dažniausiai literatūroje cituojamus veiksniai, galbūt darančius poveikį užimtumui, galima suklasifikuoti į dvi grupes – *su įmonės veikla arba asmeniu susiję veiksniai* ir *su išorine aplinka susiję veiksniai*.

Vieni mokslininkai išskiria su įmonės veikla ir asmeniu susijusius veiksniai, tokius kaip *žmogiškieji veiksniai*, t. y. *išsilavinimas* (Schultz, 1998; Barro, Sala-i-Martin, 1999; Brockmann, Clarke, Winch, 2011), *kompetencijos ir kompetentingumas* (Burgoyne, 1988; Mulder, 2007; Adelman, 2009; Sultana, 2009; Chlivickas, Papšienė, 2009), *demografiniai duomenys* (Matuzienė, Petukienė, Talijūnaitė, 2004; Lakatos, 2006; Okunevičiūtė-Neveauskienė, Pocius, 2008; Ervasti, Venetoklis, 2010); *technikos ir technologijų veiksniai*, t. y. *informacinių technologijų diegimas* (Jucevičius, Jucevičius, Kriaučionienė, Šajeva, 2006; Zhang, 2011), *inovacinė veikla* (Jakubavičius, Jucevičius, Jucevičius, Kriaučionienė, Keršys, 2008), *mokslo pasiekimai* (Amabile, 1996; Jakubavičius, Vilys, 2008).

Kiti mokslininkai išskiria veiksniai, susijusius su išorine aplinka, pvz., *eksporto apimtis* (Walsh, 2010), *tiesioginės užsienio investicijos* (Hoffmann, 2001; Samuolis, 2001; Striaukienė, Tamošiūnas, 2003; Rudytė, Karulaitienė, Reizgevičienė, 2009), *mokesčių sistema* (Medaiskis, Biliūnaitė, Dobrovolskas, Misiūnas, Poškutė, 2007; Garofalo, Rycx, Vinci, 2008), *ciklinis ekonomikos svyravimas* (Martinkus, Beržinskienė, 2005; Pocius, Okunevičiūtė-Neveauskienė, 2001; Simanavičienė, Užkurytė, 2009; Laskienė, 2009), *bendrasis vidaus produktas, gyventojų perkamoji galia, vidaus vartojimas* (Kašepov, Sulakšin, Malčinov, 2008), *migraciniai veiksniai* (Bauder, 2006; Kairienė, Jakštienė, Narbutas, 2009; Sipavičienė, 2009).

Nors literatūroje akcentuojama daug veiksnių, susijusių su užimtumu, kiti mokslininkai, tyrinėjantys užimtumą lemiančius veiksniai, pabrėžia, kad darbo rinkos svyravimams įtakos turi 5 kintamieji: technologija, monetarinė politika, fiskalinė politika, investicijos, vyriausybė (Zhang, 2011). O Beržinskienė, Rudytė (2008) išoriniams veiksniai priskiria tuos veiksniai, kurie nepriklauso nuo konkretaus asmens ir kurių jis negali reguliuoti tiesiogiai. Jie apima bendrus ekonominius, socialinius, demografinius, geografinius, politinius (pavyzdžiui, užimtumo galimybes

gerokai veikia valstybės vykdoma aktyvi darbo rinkos politika) veiksnus. Taip pat svarbus išorinis veiksnys yra migracijos poveikis darbo jėgos rinkos pusiausvyrai (Stulgienė, Daunorienė, 2009). Darbo jėgos mobilumą skatina Vakarų Europos valstybėse dėl augančios ekonomikos ir senėjančios vietinės darbo jėgos didėjanti darbuotojų paklausa (Kairienė, Jakštienė, Narbutas, 2009), o užimtumo didinimo galimybės riboja sudėtinga bendra ekonomikos situacija šalyje (Medaiskis, Biliūnaitė, Dobravolskas, Misiūnas, Poškutė, 2002), skatinanti didesnę emigraciją.

Remdamasi mokslininkų požiūriu į užimtumą lemiančius veiksnus, darbo autorė siūlo išskirti dviejų lygių veiksnų grupes: *mikroekonominius ir makroekonominius*. *Mikroekonominius* veiksnus siūloma suskirstyti į dvi pagrindines grupes: 1) žmogiškieji veiksniai, susiję su asmenimis; 2) technikos ir technologijų veiksniai, susiję su įmonės veikla. *Makroekonominius* veiksnus siūloma skirstyti į dvi pagrindines grupes: 1) bendrieji ekonominiai veiksniai; 2) migraciniai veiksniai (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų grupės

Mikroekonominių veiksnų grupės	Makroekonominių veiksnų grupės
Žmogiškieji veiksniai	Bendrieji ekonominiai veiksniai
Technikos ir technologijų veiksniai	Migraciniai veiksniai

Daugelio mokslininkų tyrimuose dominuoja tik tam tikrų mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų, galbūt veikiančių užimtumą, analizė. Galima pastebėti, kad visi veiksniai šalies užimtumo tendencijas veikia kartu. Kiekvieną iš šių grupių sudaro tam tikri specifiniai elementai, kurių raiška lemia darbo rinkos segmentų užimtumą, o kartu ir darbo rinkos procesus. Kiekvienoje šalyje tam tikrų veiksnų svarba užimtumui gali skirtis, todėl svarbu vertinti konkrečios šalies mikroekonominius ir makroekonominius veiksnus ir jų galimą poveikį užimtumui. Mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų įvairovė ir klasifikavimo sistemos nebuvimas apsunkina mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų poveikio užimtumui vertinimą. Taikant skirtingus veiksnus, kai kuriais atvejais tam tikrų veiksnų poveikis gali būti ir neįvertintas.

Toliau pateikiami mikroekonominiai ir makroekonominiai veiksniai, lemiantys užimtumą, ir pagrindinės atitinkamos veiksnų grupės elementų charakteristikos (žr. 2 lentelę).

Mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų grupės ir jas sudarantys elementai

Veiksnų grupės	Veiksnų grupę sudarantys elementai
Mikroekonominiai veiksniai	
Žmogiškieji veiksniai	Kompetencijos (profesinės žinios, įgūdžiai) ir kompetentingumas (įgūdžiai, motyvacija), demografiniai duomenys (išsilavinimas, amžius, lytis).
Technikos ir technologijų veiksniai	Informacinių technologijų diegimas, inovacinė veikla, mokslo pasiekimai arba veiksniai, susiję su žmogiškųjų veiksnų panaudojimu inovacinėje veikloje.
Makroekonominiai veiksniai	
Bendrieji ekonominiai veiksniai	Eksporto apimtis, tiesioginės užsienio investicijos, mokesčių sistema, ciklinis ekonomikos svyravimas, bendrasis vidaus produktas, gyventojų perkamoji galia, vidaus vartojimas, ekonomikos struktūros pokyčiai.
Migraciniai veiksniai	Vidinė ir tarptautinė migracija.

Mikroekonominius veiksnus tyrėjai sieja su įmonės veikla ir asmenimis (jie daugiau ar mažiau kontroliuojami pačios įmonės ar asmens), o makroekonominius – su išorine aplinka. Šie veiksniai neatsiejami, jie tarpusavyje sąveikauja: kai makroekonominiai veiksniai keičiasi, atitinkamai keičiasi mikroekonominiai veiksniai. Ir šis procesas lemia skirtingus darbo rinkos struktūros pokyčius įvairiose teritorinėse srityse (Beržinskienė, 2006).

Atliekant mikroekonominių ir makroekonominių veiksnų poveikio pažeidžiamiesiems darbo rinkos segmentams analizę, anksčiau aptartus veiksnus reikia analizuoti atsižvelgiant į kompleksiško principą, nesuteikiant reikšmės vienam ar kitam veiksnui. Galima teigti, kad visų lygių veiksniai formuoja bendrą veiksnų sistemą, kurioje jie tarpusavyje sąveikauja ir yra susiję.

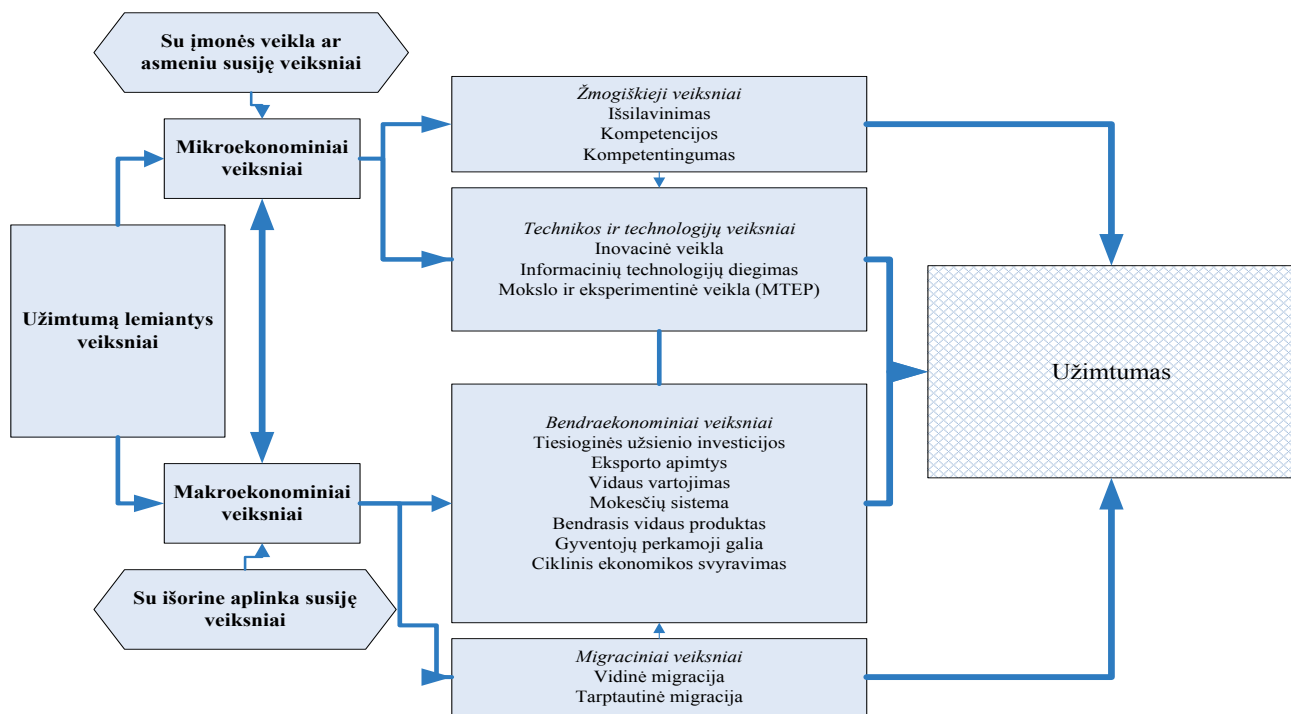
Pažymėtina, kad šiuolaikinėje visuomenėje ūkio plėtra ir žmonių gerovė priklauso ne tik nuo bendrųjų veiksnų, bet ir nuo žmogiškųjų išteklių apimtys, kokybės, įmonių technikos ir technologijų lygio, migracinių procesų, demografinių duomenų. Mokslinėje literatūroje išskirtos teorinės nuostatos sudaro prielaidas identifikuoti pagrindinius užimtumą lemiančius mikroekonominius ir makroekonominius veiksnus (žr. 3 lentelę).

Užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių teorinės nuostatos

Veiksnių grupė	Veiksny	Autorius, metai	Teorinės nuostatos	
Mikroekonominiai veiksniai				
Žmogiškieji veiksniai	Išsilavinimas	Markauskienė, Nikitina, 2002	Dėl naujų technologijų ir naujų valdymo metodų reikia kvalifikuotų ir išsilavinusių darbuotojų.	
		Barro, 2001	Teigiamas poveikis, kurio pasekmės ypač išryškėja darbuotojų didesnių pajamų, karjeros ir įsidarbinimo galimybių požiūriu ir atlieka svarbų vaidmenį ekonominio augimo srityje.	
		Medaiskis ir kt., 2002	Viena iš svarbiausių užimtumo didinimo sąlygų – kvalifikuota, gebanti prisitaikyti prie rinkos pokyčių darbo jėga. Rinkos ekonomikos sąlygomis, ypač šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje, švietimo sistemoje įgytas išsilavinimas ir profesija yra būtina, bet nepakankama sąlyga užtikrinti užimtumą. Tik nuolatinis kvalifikacijos tobulinimas gali užtikrinti mobilumą darbo rinkoje.	
		Babar, Tasneem, Shumaila, 2008	Gerai išsilavinusi darbo jėga prisideda prie ekonomikos augimo.	
	Kompetencijos ir kompetentingumas	Adamonienė, Čiutienė, 2010	Svarbu, kad kiekvienas darbuotojas maksimaliai atskleistų savo potencialą ir asmenines bei profesines kompetencijas ir efektyviai jas panaudotų siekdamas organizacijos tikslų.	
		Burgojne, 1988	Asmens kompetentingumas (angl. <i>competence</i>) būtų tarsi gebėjimas panaudoti (specifiškai integruojant, sujungiant) turimas kompetencijas (angl. <i>competencies</i>) taip, kad darbas būtų atliktas (arba problema išspręsta) kompetentingai.	
	Demografiniai duomenys	Matuzienė, Petukienė, Talijūnaitė, 2004	Siekiantys įsidarbinti priešpensinio amžiaus asmenys, nors ir turintys darbo patirties, nėra pageidaujama darbo jėga, kaip ir jaunimas, neturintis jokios darbo patirties, nors įgijęs jos kvalifikaciją patvirtinantį diplomą. Darbdavys orientuojasi į tokį darbuotoją, kuris jau turi reikiamų darbo įgūdžių, tačiau yra gana jaunas.	
		Okunevičiūtė-Neve-rauskienė, Pocius, 2008	Įgiję žinių ir darbo patirties vyresnio amžiaus asmenys įsidarbina lengviau nei žinių ir darbo patirties įgijęs jaunimas.	
	Technikos ir technologijų veiksniai	Informacinių technologijų diegimas	Jucevičius ir kt., 2006; Zhang, 2011	Tiesioginis poveikis darbo jėgos produktyvumui. Kartu su užimtumo lygiu – tiesioginis poveikis visam šalies gyventojų gyvenimo lygiui. Poveikis darbo rinkos svyravimams. Teigiamas poveikis atsirandančioms naujoms veiklos rūšims, bendravimo, pažinimo procesams, kompetencijai ir profesijoms, įmonės ir jos funkcionavimo koncepcijai. Didina eksportavimo galimybes.
			Inovacinė veikla	Jakubavičius ir kt., 2008; Taneva, Dimov, 2010
Mokslo pasiekimai		Jakubavičius ir kt., 2008; Taneva, Dimov, 2010	Inovatyvumas yra konkurencijos skatinimo veiksnys ir vienas iš svarbiausių šalies ekonomikos plėtros ar sėkmingos įmonės veiklos veiksnių. Tai svarbi šalies ūkio ir ekonomikos augimo sąlyga ir produktyvumo šaltinis. Poveikis ekonominiams įmonių rezultatams.	

Veiksnių grupė	Veiksny	Autorius, metai	Teorinės nuostatos
Makroekonominiai veiksniai			
Bendrieji ekonominiai veiksniai	Eksportas	Walsh, 2010	Tai varomoji jėga – pagrindinis veiksnys, dėl kurio stiprėja gamyba ir aktyvinamas vartojimas valstybėje.
	Eksportas	Martinkus, Stoškus, Beržinskienė, 2009	Darbo rinkos segmentų įsidarbinimo situacija yra glaudžiai susijusi su bendra ekonomikos būkle, ją lemia ekonomikos veiksniai ir kiekvienas ekonomikos mechanizmas sukelia atitinkamą užimtumo situacijos pokytį.
		Hyman, 2001	Eksporto teikiama nauda susijusi su naujų darbo vietų kūrimu ir efektyviu esamų naudojimu, kartu ir visuomenės pragyvenimo lygio kėlimu bei užimtumo didėjimu.
	Tiesioginės užsienio investicijos	Striaukienė, Tamošiūnas, 2003	Investicijos yra labai svarbi priemonė, skatinanti bet kurios šalies produkcijos ar paslaugų konkurencingumą ir ekonomikos augimą: gamybos ir eksporto plėtrą, naujų darbo vietų kūrimą ir efektyvų esamų išnaudojimą, pažangių valdymo ir rinkodaros metodų diegimą.
		Rudytė, Karulaitienė, Reizgevičienė, 2009	Valstybės ekonominio augimo rodiklis ir priemonė, kryptingai naudojama tam augimui pasiekti. Investicijos ilgalaikėje šalies ekonomikos plėtroje svarbios ne tik kaip kapitalo šaltinis, bet ir kaip priemonė, didinanti vietos ekonomikos konkurencingumą. Taip galima padaryti dėl technologijų perdavimo, infrastruktūros stiprinimo, taip pat didinant produktyvumą ir kuriant naujas įsidarbinimo galimybes.
		Samuolis, 2001	Investicijų svarba ir reikšmė šalies ūkiui pasireiškia per naujų darbo vietų kūrimą, darbo sąlygų gerinimą, darbuotojų kvalifikacijos kėlimui skiriamas lėšas ir naujų darbo įgūdžių formavimą, naujų ir pažangesnių vadybos metodų taikymą, naujų technologijų diegimą.
	Mokesčių sistema	Garofalo, Rycx, Vinci, 2008	Mokesčių mažinimu siekiama padidinti įsidarbinimą, sumažinti nelygybę tarp mokesčių naštos ir užimtumo.
		Medaiskis ir kt., 2002	Dideli mokesčiai ne tik mažina motyvaciją dirbti, bet ir skatina nelegalią ekonominę veiklą, neoficialų užimtumą.
	Ciklinis ekonomikos svyravimas	Martinkus, Beržinskienė, 2005	Ekonomikos nuosmukis lemia bedarbių skaičiaus didėjimą ir nedarbo lygio augimą, nuosmukio laikotarpiu mažėja prekių ir paslaugų gamybos apimtis, o kartu ir darbo paklausa.
		Simanavičienė, Užkurytė, 2009; Lauskienė, 2009	Nuosmukį lydi šie pagrindiniai reiškiniai: augantis nedarbo mastas, padidėjęs socialinių išmokų darba praradusiems asmenims skaičius. Ekonominio atsigavimo laikotarpiu, susiklosčius ilgesniam ir intensyvesniam ekonomikos kilimui, nedarbo lygio mažėjimo tempas lėtesnis.
		Jančiauskas, 2006	Dėl ekonomikos pokyčių galimi darbo vietų skaičiaus ir tam tikrų profesijų paklausos svyravimai.
		Pocius, Okunevičiūtė-Neve-rauskienė, 2005	Akcentuojamas itin neigiamas ekonominės krizės poveikis atskirų darbo rinkos grupių, pvz., jaunimo (ypač jaunų vyrų) ar vyresnio amžiaus žmonių, užimtumui. Mažėjant jaunų žmonių užimtumui, mažėja ir jų nedarbas, o dėl tokių darbo rinkos pokyčių nesukuriamas BVP vertintinas kaip ekonominis nuostolis.
	Bendrasis vidaus produktas	Martinkus, Beržinskienė, 2005	Ekonomikos nuosmukis lemia bedarbių skaičiaus didėjimą ir nedarbo lygio augimą. Kita vertus, bendrosios paklausos padidėjimas skatina ekonomikos pagyvėjimą, sudaro prielaidas didėti užimtumui ir mažėti bedarbių skaičiui.
		Kašepov, Sulakšin, Malčinov, 2008	Mažėjant pramonės bendrajam vidaus produktui, užimtųjų skaičius mažėja. Dėl užimtumo augimo tempų didėja bendrojo vidaus produkto augimas.

Veiksnių grupė	Veiksny	Autorius, metai	Teorinės nuostatos
	Gyventojų perkamoji galia	Kašepov, Sulakšin, Malčinov, 2008	Mažėjant gyventojų perkamajai galiai, mažėja darbo vietų skaičius ir atvirkščiai – didėjant perkamajai galiai, didėja užimtumas.
	Vidaus vartojimas		Sumažėjus perkamajai galiai mažėja vidaus vartojimas, neigiamai veikiama ekonomikos sektorių plėtra, o kartu mažinama darbo jėgos paklausa. Nedarbo lygis yra susijęs priklausomybės ryšiais su pagrindiniais vartojimo kainų indeksais.
Migraciniai veiksniai	Vidinė ir tarptautinė migracija	Pocius, Okunevičiūtė-Neve-rauskienė, 2005	Darbingo amžiaus gyventojų migracija yra nuostolinga bet kuriai šaliai. Tinkamai apmokamų darbo vietų stoka ir padidėję jaunimo poreikiai verčia jaunos darbingus Lietuvos gyventojus ieškoti darbo ES ir kitose šalyse, todėl nesukuriamas pakankamas BVP ir patiriamas ekonominis nuostolis.
		Medaiskis ir kt., 2002	Dėl nepalankios situacijos šalyje kyla darbo jėgos, ypač aukštos kvalifikacijos specialistų, emigracijos grėsmė. Dėl kaimo ir miesto raidos netolygumų gresia tolesnė užimtumo plėtros diferenciacija, marginalių regionų susidarymas.
		Sipavičienė, 2009	Nerimą keliantis aspektas – „protų nutekėjimas“. Problema kyla ne tik dėl išsilavinusių ir profesionalių gyventojų emigracijos į kitas valstybes, bet ir dėl su tuo susijusių prognozių, kad šie asmenys ateityje neprisidės prie valstybės ekonominės, kultūrinės, mokslinės ir socialinės plėtros.

1 pav. Užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių modelis

Užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių klasifikavimas padeda nuodugniai vertinti užimtumą skirtinguose darbo rinkos segmentuose ir mikroekonominių bei makroekonominių veiksnių pokyčių sąveiką ekonominiuose tyrimuose. Šių veiksnių visuma lemia šalies užimtumą ir užimtumą skirtinguose darbo rinkos segmentuose, o veiksniai, veikdami vieni kitus, daro poveikį šalies

užimtumui. Kintamųjų savybė, kad jų negalima keisti nei koreguoti, suteikia galimybę nustatyti jų poveikį ir juos vertinti, pasinaudojant mokslininkų ir praktikų patirtimi. Žinant veiksnius, kurie daro poveikį užimtumui, galima sėkmingai vertinti tendencijas darbo rinkoje ne tik trumpuoju, bet ir ilguoju laikotarpiu, siekiant skirtingų darbo rinkos segmentų ekonominio aktyvumo didinimo.

Užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių modelis

Išanalizavus mokslinę literatūrą apie užimtumą lemiančius mikroekonominius ir makroekonominius veiksnius, sudaromos prielaidos formuoti užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių modelį. Teoriniame modelyje parodyta veiksnių ir užimtumo tarpusavio sąveika ir išskirti pagrindiniai užimtumą lemiantys mikroekonominiai ir makroekonominiai veiksniai veikia kartu, dėl vienu veiksnių pasikeitimo atitinkamai keičiasi kiti veiksniai ir visi jie vienodai veikia užimtumą (žr. 1 pav.).

Užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių teoriniame modelyje veiksniai išskirti į 2 lygius: *mikroekonominiai* veiksniai ir *makroekonominiai*. Kiekvieną lygį atspindi 4 veiksnių grupės: žmogiškieji veiksniai, technikos ir technologijų veiksniai, bendrieji ekonominiai ir migraciniai veiksniai. Kiekvieną iš šių grupių sudaro jai priskiriami elementai: žmogiškieji veiksniai – išsilavinimas, kompetencijos ir kompetentingumas, amžius, lytis; technikos ir technologijų veiksniai – įmonių inovatyvumas ir inovacijų diegimas, veiksniai, susiję su žmogiškųjų veiksnių panaudojimu inovacinėje veikloje; bendrieji ekonominiai veiksniai – ekonomikos struktūros pokyčiai, bendrasis vidaus produktas, investicijos, eksporto apimtis, cikliniai ekonomikos svyravimai, infliacija, mokesčiai, vidaus vartojimas, perkamoji galia; migraciniai veiksniai – vidinė ir tarptautinė migracija. Teoriniame modelyje išskirtų mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių išdėstymas neturi įtakos tyrimo rezultatams.

Atlikti tyrimai atskleidė, kad vertinant užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių tyrimų rezultatus galima nustatyti veiksnius, galbūt darančius poveikį užimtumui. Galima teigti, kad moksliniuose tyrimuose užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių pasirinkimas yra subjektyvus, grindžiamas tik tyrėjo požiūriu.

Apibendrinant literatūrą, kurioje analizuojami užimtumą lemiantys veiksniai, galima išskirti tokias pagrindines užimtumą lemiančių veiksnių grupes, kurios yra tinkamos asmenų užimtumui analizuoti:

1. Mikroekonominiai veiksniai

- Žmogiškieji veiksniai. Šie veiksniai siejami su asmenimis, nes užimtumas neatsiejamas nuo žmonių dalyvavimo vertės kūrimo procese, siekiant patenkinti ne tik asmeninius, bet ir visuomeninius poreikius. Kartu užimtumas atspindi bendrą šalies ekonominę būklę. Čia svarbu asmenų išsilavinimas, kompetencijos (profesinės žinios, įgūdžiai, darbinė patirtis), kompetentingumas (motyvacija, įgūdžiai).

- Technikos ir technologijų veiksniai. Ši veiksnių grupė siejama ir su asmenimis, ir su įmone ir apima inovacinei veiklai skiriamus žmogiškuosius išteklius, kurie susiję su technologiniais pokyčiais, t. y. naujovėmis, mokslo ir technikos žinių panaudojimu, dalyvavimu mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros veikloje (naujų žinių gavyba).

2. Makroekonominiai veiksniai

- Bendrieji ekonominiai veiksniai. Ši veiksnių grupė apima su išorine aplinka susijusius veiksnius, tokius kaip eksporto apimtis, investicijos, bendrasis vidaus produktas, cikliniai ekonomikos svyravimai, perkamoji galia, mokesčių sistema. Bendruoju atveju tai yra šalies ūkio ekonominės plėtros veiksniai, glaudžiai sąveikaujantys su darbo rinka, o darbo rinka traktuojama kaip svarbus ekonominio augimo veiksnys.
- Migraciniai veiksniai. Šie veiksniai siejami su šalies gyventojų pokyčiais, kuriuos lemia migracinių srautų raida. Jie pirmiausia siejami su šalies darbo jėgos emigracija, nulemta šalies ekonominės ir socialinės aplinkos, darbo rinkos (nedarbas, užimtumas, darbo užmokestis) ir skirtingų gyvenimo standartų.

Išvados

Atlikta užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių teorinė analizė ir pagal ją suformuotas užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių modelis leidžia formuluoti šias mokslinio tyrimo išvadas:

Mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių ir užimtumo sąveikos tyrimo rezultatai parodė, kad moksliniais tyrimais patvirtinama užimtumo ir užimtumą lemiančių veiksnių priklausomybė, o šių veiksnių įtaka darbo rinkos segmentų užimtumui gali būti skirtinga.

Užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių tyrimo rezultatai atskleidė, kad teorinėse studijose išskiriama labai daug užimtumą lemiančių veiksnių – nuo veiksnių, susijusių su asmeniu ir įmone, iki veiksnių, susijusių su išorine aplinka. Remdamasi teorine analize darbo autorė šiuos veiksnius siūlo klasifikuoti į mikroekonominių veiksnių (žmogiškieji veiksniai, technikos ir technologijų veiksniai) ir makroekonominių veiksnių (bendrieji ekonominiai ir migraciniai veiksniai) grupes.

Apibendrinus teorinių ir empirinių tyrimų rezultatus, parengtas užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių modelis, kurį galima taikyti tyrinėjant skirtingų mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikį skirtingų darbo rinkos segmentų užimtumui.

Literatūra

1. Bilevičienė, T. Bilevičiūtė, E. (2011). Ekonominės politikos veiksnių poveikis smulkaus ir vidutinio verslo plėtrai. *Practice and Research in Private and Public Sector-11*, 232–238. Prieiga per internetą: http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/fakultetai/ekonomikos_ir_finansu_vadymo_fakultetas/konferencijos/prpp/Business_and_Finances_2011.pdf [žiūrėta 2011-02-15].
2. Brockmann, M., Clarke, L., Winch, Ch. (2011). *Knowledge, Skills and Competence in the European: what's in a Vocational Qualification*. Bristol: Routledge.
3. Burgoyne, J. (1988). *Competency Based Approaches to Management Development*. Lancaster: Centre of the study of Management Learning.
4. Chlivickas, E., Papšienė, P. (2009). Investicijos į žmogiškąjį kapitalą: sėkmės strategija. *Viešasis administravimas [Public administration]*, 1 (21), 39–44.
5. Ervasti, H., Venetoklis, T. (2010). Unemployment and Subjective Well-being. An Empirical Deprivation Theory, Incentive Paradigm and Financial Strain Approach. *Acta Sociologica*, 53 (2), 119–139. Prieiga per internetą: <http://asj.sagepub.com/content/53/2/119.short?rss=1> [žiūrėta 2011-10-24].
6. Garofalo, A., Rycx, F., Vinci, C. P. (2008). Unemployment, Innovation and R&D. *International Journal of Manpower*, 29 (3), 192–197. Prieiga per Emerald Group Publishing.
7. Guščinskienė, J., Čiburienė, J. (2008). Opportunities in the Labour Market: Gender Equality Aspect in Lithuania. *Social Research*, 4 (14), 47–55.
8. Hoffmann, M. (2001). The Relative Dynamics of Investment and the Current Account in the G7-Economies. *The Economic Journal*, 111 (471), 148–163. Prieiga per Wiley-Blackwell.
9. Jakubavičius, A., Jucevičius, R., Jucevičius, G., Kriaučionienė, M., Keršys, M. (2008). *Inovacijos versle: procesai, parama, tinklaveika*. Vilnius: Lietuvos inovacijų centras.
10. Jakubavičius, A., Vilys, M. (2007). Inovacijų politika: technologiškai orientuoto sektoriaus įmonių prioritetai. *Viešasis administravimas*, 1–2, 13–14.
11. Jucevičius, R., Jucevičius, G., Kriaučionienė, M., Šajeva, S. (2006). *Lietuvos ekonomikos augimo ir konkurencingumo šaltinių (veiksnių) kompleksinė studija*. Prieiga per internetą: www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/Kompleksine%20studija-2006_03_09-galutine.doc [žiūrėta 2011-05-29].
12. Kairienė, S., Jakštienė, S., Narbutas, V. (2009). The Influence of Emigration Assumptions for Human Resources Development in Lithuania. *Socialiniai tyrimai: mokslo darbai [Social Research]*, 4 (14), 71–77.
13. Lakatos, J. (2006). The Labour Market Situation for Women on Childcare Leave in Hungary. *Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe*, 23 (1), 35–41. Prieiga per internetą: <http://iospress.metapress.com/content/54fadyfcpbnxcmcp> [žiūrėta 2012-02-09].
14. Laskienė, D. (2009). Nedarbo lygio ir gamybos augimo ryšys: Lietuvos atvejis. *Ekonomika ir vadyba [Economics & Management]*, 4, 857–862. Prieiga per internetą: <http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/ekova> [žiūrėta 2011-01-14].
15. Markauskienė, A., Nikitina, S. (2002). Gyventojų nedarbo ir užimtumo dinamika ir užimtumo perspektyvos. *Ekonomika ir vadyba – 2002: ekonomikos aktualijos*, 51–52.
16. Martinkus, B., Beržinskienė, D. (2005). *Lietuvos gyventojų užimtumo ekonominiai aspektai*: monografija. Kaunas: Technologija.
17. Matuzienė, I., Petukienė, E., Talijūnaitė, R. (2004). Darbo motyvacija: kvalifikacijos kėlimo aspektas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos [Economics and Management: Current Issues and Perspectives]*, 178–184.
18. Medaiskis, T., Biliūnaitė, L., Dobravolskas, A., Misiūnas, P. A., Poškutė, V. (2002). *Socialinės apsaugos plėtotės ir užimtumo ekonominių veiksnių strategija*. Prieiga per internetą: http://www.ukmin.lt/lt/strategija/ilgalaike_ukio.php [žiūrėta 2009-10-30].
19. Mulder, M. (2007). Competence – the Essence and Use of the Concept in ICVT. *European Journal of Vocational Training*, 40 (1), 5–21. Prieiga per internetą: <http://www.mmulder.nl/wp-content/uploads/2011/11/2006-12-09-Mulder-Editorial-EJVT-2007-1.pdf> [žiūrėta 2010-10-30].
20. Okunevičiūtė-Neverauskienė, L., Pocius, A. (2008). Jaunimo padėties šalies darbo rinkoje raidos tendencijos ir ją įvertinančių rodiklių metodinės skaičiavimo problemos. *Ekonomika [Economics]*, 147–163. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Ekonomika/82/147-163.pdf> [žiūrėta 2012-05-24].
21. Pocius, A., Okunevičiūtė-Neverauskienė, L. (2001). Jaunimo (bedarbių) konkurencijos galimybės darbo rinkoje. *Filosofija. Sociologija [Philosophy. Sociology]*, 4, 25–34. Prieiga per internetą: <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-25.pdf> [žiūrėta 2011-10-24].
22. Rudytė, D., Karulaitienė, D., Reizgevičienė, R. (2009). Naujųjų Europos Sąjungos valstybių ekonominių rodiklių pokyčiai integruotoje rinkoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1 (14), 238–247.
23. Samuolis, G. (2001). Tiesioginių užsienio investicijų įtaka Lietuvos ūkiui. *Mokslas ir technika*, 3.
24. Schultz, T. W. (1998). *Investavimas į žmones. Gyventojų kokybės ekonomika*. Vilnius: Eugrimas.
25. Simanavičienė, A., Užkurytė, L. (2009). Changes of Labour Market During the Recession: in Case of Lithuanian. *Ekonomika ir vadyba [Economics and Management]*, 14, 940–946.
26. Sipavičienė, A. (2009). *Grįžtamoji migracija: teorinės išvalgos ir situacija Lietuvoje*. Mokslo studija. Vilnius: Europos migracijos tinklas, Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas. Prieiga per internetą: <http://www.emn.lt/uploads/documents/knygamin.pdf> [žiūrėta 2012-08-20].
27. Striaukienė, D., Tamošiūnas, T. (2003). Investicijų skatinimo sistema Šiaulių mieste. *Europos Sąjunga – 2004: iššūkiai, procesai ir Europos studijos*, 2, 70–74.
28. Stulgienė, A., Daunorienė, A. (2009). Migracijos poveikis darbo jėgos rinkos pusiausvyrai. *Ekonomika ir vadyba [Economics & Management]*, 14, 984–992.
29. Sultana, R. G. (2009). Competence and Competence Framework in Career Guidance: Complex and Contested Concepts. *International Journal for Education and Vocational Guidance*, 9, 15–30. Prieiga per internetą: http://www.um.edu.mt/_data/assets/pdf_file/0015/60414/competence_IJEVG.pdf [žiūrėta 2012-01-06].

30. Taneva, N., Dimov, D. (2010). Technical Universities – Base of the Triangle Knowledge-Education-Business. *Business and Management 2010: the 6th international scientific conference, May 13-14, 2010, Vilnius, Lithuania: selected papers*, 2, 627–634. International North German Academy of Informatology, Stralsund, Vilnius Gediminas Technical University, Riga Technical University, Tallinn University of Technology, Brno University of Technology, Technical University-Sofia, University of Foggia.
31. Walsh, J. (2010). Thailand's Inadequate Response to the Economic Crisis: Implications for Vietnam and other Countries Entering the East Asian Economic Model. *Journal of Science, Economics and Business*, 26, 37–46. Prieiga per internetą: http://bulletin.vnu.edu.vn/ktkd_5_10/4.pdf [žiūrėta 2011-05-29].
32. Zhang, Y. (2011). Financial Factors and Labour Market Fluctuations. Working Paper / Document de travail. *Bank of Canada Working Paper*, 5, 1–44.
33. Кашепов, А. В., Сулакшин, С. С., Малчинов, А. С. (2008). *Рынок труда: проблемы и решения*. Монография. Москва: Научный эксперт. Prieiga per internetą: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=524403> [žiūrėta 2008-04-15].

Jakštienė, S.

Model of microeconomic and macroeconomic factors impacting employment

Summary

The identification and classification of employment impacting microeconomic and macroeconomic factors and developing their theoretical model are the two most important questions to be answered in this research. The scientific literature analysis conducted to solve the problem allowed for the motivation of the problem question stating that interaction research of economic factors and employment are relevant among Lithuanian and foreign researchers. Recently, the analysis of employment increasingly emphasizes the factors which affect the employment opportunities of the individual segments of the labour market. Scientists analyse different aspects of factors that have an effect on employment, i.e., to distinguish various employment leading to economic factors. Some researchers identify factors connected with company activities and personality, e.g.: *human factors*, such as *education*, (Schultz, 1998; Barro, Sala-i-Martin, 1999; Brockmann, Clarke, Winch, 2011), *competency and competence* (Burgoyne, 1988; Mulder, 2007; Adelman, 2009; Sultana, 2009; Chlivickas, Papšienė, 2009), *demographical data* (Matuzienė, Petukienė, Talijūnaitė, 2004; Lakatos, 2006; Okunevičiūtė-Neveauskienė, Pocius, 2008; Ervasti, Venetoklis, 2010); *technical and technological factors*, i.e., *IT application* (Jucevičius, 2006; Zhang, 2011), *innovative activity* (Jakubavičius, Jucevičius, Jucevičius, Kriaučionienė, Keršys, 2008), and *scientific achievements* (Amabile, 1996; Jakubavičius, Vilys, 2008). Other researchers identify economic factors related to external setting, such as *export volume* (Walsh, 2010), *direct foreign investment* (Hoffmann, 1999; Samuolis, 2001; Striaukienė, Tamošiūnas, 2003; Rudytė, Karulaitienė, Reizgevičienė, 2009), *the taxation system* (Medaiskis, Biliūnaitė, Dobrovolskas, Misiūnas, Poškutė, 2007; Garofalo, Rycx, Vinci, 2008), *cyclical economic fluctuation* (Martinkus, Beržinskienė, 2005; Pocius, Okunevičiūtė-Neveauskienė; Simanavičienė,

Užkurytė, 2009; Laskienė, 2009), *gross domestic product, consumer power, domestic consumption* (Kašepov, Sulakšin, Malčinov, 2008), and *migration factors* (Bauder, 2006; Kairienė, Jakštienė, Narbutas, 2009; Sipavičienė, 2009).

Research originality. The originality of the research is based on a detailed classification of employment impacting microeconomic and macroeconomic factors. The research results in presenting the theoretical model of the impact of microeconomic and macroeconomic factors on employment.

Research objects – microeconomic and macroeconomic factors impacting employment.

Research goal – to form a model of employment impacting microeconomic and macroeconomic factors.

Objectives:

- 1) To reveal employment and its factor interaction.
- 2) To perform a classification of factors impacting employment.
- 3) To form a model of employment impacting microeconomic and macroeconomic factors.

Research method: systemic and logical analysis, conducted by both Lithuanian and foreign researchers.

After an analysis of scientific literature, we can identify such basic groups of microeconomic and macroeconomic factors influencing employment which are suitable for analyzing employment: (1) *microeconomic factors* (human factors, technical and technological factors) and (2) *macroeconomic factors* (general economic factors, migration factors).

The model of microeconomic and macroeconomic factors impacting employment can be applied to the exploration of different microeconomic and macroeconomic factors' influence on the different person groups in the labour market.

Keywords: employment, microeconomic factors, macroeconomic factors, model.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2013 m. birželio mėn., priimtas 2013 m. spalio mėn.

The article has been reviewed.

Received in June 2013, accepted in October 2013.